

ponton visszajutottunk kiindulásunkhoz, a realizmus problémájához: a nálunk elterjedt lukácsi felfogásban a műnek nemcsak hogy tárgya lehet az egész társadalmi valóság (persze nem az extenzív, hanem az intenzív totalitás értelmében), hanem az autonóm művészeti tükrözés esetében ez a realizmus egyik legfontosabb kritériuma.

A terjedelmi korlátok itt megálljt parancsolnak az ismertető számára, pedig a fentiekkel csak a legátfogóbb jelentőségű kérdéseket jelezhettem, s nem esett szó olyan „izgalmas” részletproblémákról, mint Lotman koncepcióinak vagy az „egzakt műelemzés” eljárásainak értékeléséről. Befejezésként így csak arra az attitűdre hívhatom fel a figyelmet, amely – a határozott, egyértelmű állásfoglalásokkal dialektikus egységet alkotva – Hrapcsenko, e mondataiban tükröződik: „Saját megközelítésemet természetesen nem tartom az egyedüli lehetséges és mindenki számára kötelező módszernek. A különböző vélemények és felfogások összeütközése a tudományos kutatás minden területén nagyon hasznos, hát még egy olyan tudományban, amely csak most formálódik” (499.). (Gondolat, 1976)

SZERDAHELYI ISTVÁN

•

DURKÓ MÁTYÁS: *OLVASÁS, MEGÉRTÉS*

Nehéz lenne pontosan meghatározni, hogy az „olvasás-szociológia” melyik tudomány területére tartozik, az azonban bizonyos, hogy az irodalomtudomány érdeklődésére komolyan számot tarthat. Ha akár Horváth János alaptételét, akár a modern információelmélet rendszerét tekintjük kiindulási pontnak, mindenképpen vitathatatlan az a megállapítás, hogy az irodalmi folyamat szerző–mű–olvasó hármasságában bomlik ki és kapja meg végső értelmét. A modern szocialista vagy akár polgári szociológia éppen ezért különös figyelemmel fordul az irodalmi művek befogadásának (megértésének, értékelésének) ügye felé. Irodalomtörténeti nézőpontból már Sándor István vizsgálódott az író és a közönség viszonyáról (*Író és társadalom*, Szeged 1945), Mándi Péter olvasás-szociológiai szempontú könyve (Bp. 1968.) óta pedig több szakembere támadt e kérdésnek (Halász László, Hankiss Elemér, Kamarás István és mások). Vitányi Iván általánosabb, művészetszociológiai vonatkozásban folytatott kutatásokat, főként a „közérthetőség” oldaláról szemlélve ezt a nem kis fejtörést okozó kérdést.

Durkó Mátyás *Olvadás, megértés* c. kötete a közművelődés, a felnőtt-nevelés és a neveléslelektan tudományos eszköztárát veszi igénybe a címben jelzett feladat megoldására. Az irodalmi befogadás-megértés színvonalát egy 1964-ben elkezdett vizsgálat segítségével kívánta meghatározni: 174 tervszerűen kiválasztott olvasónak kellett kérdőíven számot adnia két regényről (Szilvási Lajos: *Ott fenn a hegyen* és Sánta Ferenc: *Ötödik pecsét*), s a begyűjtő munkát végző egyetemi hallgatók mindenikükről személyiség-rajzot is készítettek. Nem érdektelen műveltségi szintjük jelzése: 4–6 ált. iskolát végzett 10,34%, 6–8 ált. iskolát 49,43%, középfokú végzettséggel rendelkezett 35,06%, felsőfokúval 5,17%. A férfiak és nők megoszlási aránya 39,65 il. 60,35% volt. Legtöbben (41,95%) a 18–25 éves korosztályba tartoztak, a 30 éven aluliak abszolút többséget alkottak, tehát a szocialista iskola neveltjei voltak. A kiválasztás gondosságát, a vizsgálat sokoldalúságát csak dicsérhetjük, legfeljebb a munka elhúzódsát sajnáljuk kissé. Az 1974-ben lezárt kézirat lényegében 1964-es állapotot tükröz. Eredményei így is tanulságosak. Előre is világos volt, hogy a megértést (a szerző szívesen használja a *receptió* kifejezést) az olvasók iskolai végzettsége, műveltsége, életkora, neme és az olvasás gyakorisága (ha tetszik az olvasói gyakorlat) határozza meg.

A pontos adatfelvétel azonban számos érdekességet és tanulságot tárt fel. Megállapítható volt, hogy az olvasó népeség elfogadható megértési szintje az 50%-ot sem éri el, az olvasók több mint egynegyede (28,5%) lényegében nem értette meg olvasmányát (113–115.). Figyelmet érdemel, hogy a Sánta-regényről többen adtak kiváló jellemzést, mint Szilvásiéről. Feltűnő, hogy a középfokú végzettséggel rendelkezők nyújtották a legjobb teljesítményt, közöttük akad a legtöbb elmélyedő olvasó (183–185.); a nem humán felsőfokú végzettség nem biztosít jó megértést. Érthető, mert éppen ez a réteg olvas csak szórakozás, „ki-kapcsolódás” céljából, szakmai műveltsége viszont elhomályosította az iskolai irodalomoktatás kialakította készségeket.

Az irodalomtudomány érdeklődésére tarthat számot az a tíz kategória is, amelybe a szerző olvasóit besorolja az alapvető problémák meg nem értésétől a kiváló befogadásig. Ez utóbbin a tartalom (eszmeiség) és a művészi forma egységében történő elemzést kell érteni. A legkiválóbbnak egy 45 éves, középiskolát végzett, rokkantsági nyugdíjas szakmunkás mutatkozott, aki olvasói érzékenysége alapján szinte az „ideális olvasó” típusa lehetne, az, „akinek érdemes írni”. Személyiségrajza e könyv egyik kiemelkedő fejezete. Egy 29 éves, 8 általános iskolát végzett villanyszerelő viszont Sánta regényét „üres szócséplés”-nek minősítette (140.), egy 19 éves, ugyanilyen iskolai végzettségű nőolvasó

(segédmunkás) ugyanezt a magas szintű irodalmi alkotást unalmasnak tartotta és azonnal letette. Ugyanő a Szilvási-regény elkényeztetett „úriasszony”-ával teljes mértékben egyetértett: „Ha van lehetősége az embernek, ragadja meg az alkalmat, és éljen.” (145.)

A szerző lelkesen lándzsát tör a modern irodalom olvasásának szükséges volta mellett, s ezzel egyet is érthetünk, de fenntartással kell fogadnunk azt a tanácsát, hogy „ki kell lépni a klasszikusok köréből”. (202.) Annál meggondolandóbb ez a kívánsága, mert az általános iskola irodalomoktatását többször – nem is alap nélkül – erélyesen elmarasztalja. Fel kell azonban hívni a figyelmét arra, hogy az általános iskola, életkori sajátosságok okán, nem olvastathatja a bonyolultabb technikájú, erősebb intellektuális munkát igénylő, tárgyuknál fogva nem gyermekeknek való modern műveket. Egyébként a helyes megértés és irodalmi ítéletalkotás Jókain, Mikszáthon, Gárdonyin, Móriczon, Tamásin, Sánta népies novelláin is jól gyakorolható, s éppen ezért nem tartjuk indokoltnak az iskola „bűnéről” beszélni. (116.)

Az irodalmár nem azonosulhat azzal az egyébként Kosztolányira hivatkozó megállapítással sem, hogy a könyvek *nem* készek az olvasó nélkül (28., 65., 184.). Ez a kritikai megjegyzés nem a szerzőnek szól, mások is osztják. Elfogadása azonban az esztétikai *érték* teljes relativizálásához vezetne és, tagadná a mű önálló, önmagában befejezett voltát, noha ezt ma már minden irodalomtudományi (ha tetszik poétikai) irányzat elismeri. Vulgáris ellenpéldák felsorolása helyett utalok éppen Durkó Mátyás „receptiós példáira”. Hogyan lesz *befejezett műalkotás* Sánta Ferenc regénye annak számára, aki üres szócséplésnek minősítette? Az a törvényszerűség, hogy az *irodalmi élet* az író–mű–olvasó hármasságában bontakozik ki, nem tételezi (filozófiai nyelven szólva) az esztétikai érték immanenciájának tagadását. A vitatott tétel Kosztolányi Dezső „impreszionista” művészetszemléletére jellemző, elfogadása pedig a szociológiai szempont kizárólagos uralmát.

A közművelődés tudományának szaknyelve most van alakulóban: sok benne az olyan idegen szó, amelynek mellőzését az irodalmi tollforgató szívesen látná. Rá kell mutatnom arra, hogy az *andragógia* nem azonos az egyébként kifogástalanul magyaros „felnőttnevelés”-sel. *Anér* csak férfit jelent. A *monopoláris* talán még nem terjedt el annyira, hogy mellőzhető ne lenne. Ebben az alakban ugyanis semmi köze a mondva-csinált monopoliumhoz. Így csak „egypólusút” jelent, s a szerző nem ezt akarja mondani. A klasszikus latinban a *receptio* alig fordul elő „vendégfogadás” értelmében (63.), ilyen jelentése a középkorban kezd elterjedni. Innen származik a francia *la réception*.

Az Olvasás, megértés hasznos könyv, feldolgozott anyaga, körültekintően összeállított könyvszete, külföldi kitekintései növelik érté-

két. Az olvasóvá nevelés nehéz ügyét jól szolgálja (egy ilyen irányú érdekes kísérletének ismertetését mellőznünk is kellett), tanulmányai mind a magyar irodalom tevékeny művelői, mind az irodalomtudomány munkásai számára megszívlelendők. (Gondolat, 1976)

BÁN IMRE

SIMON ZOLTÁN:

VÁLTOZÓ VILÁG – VÁLTOZÓ IRODALOM

A debreceni Alföld kritikusanak érdeklődése a kötet tanúsága szerint igen széleskörű. Nagyonbízott mai magyar írókról, tudósokról, irodalmi helyzetről ír, Veres Péter közírói munkásságáról, Marx György *Gyorsuló idő* c. munkájáról, képzőművészetről. Akkor is tiszteletreméltó ez a tág látókör, ha a természettudományos kérdések – nagyon természetesen – az irodalom összefüggéseiben érdeklik. S ha tudjuk is, hogy a kritikus figyelmét esetleg a szerkesztőség megbízatása kelti fel, minden kritikusként van alkatából, ízléséből, szemléletéből fakadó vonzódása, amelyet érvényesíthet. Simon Zoltán változatos témájú tanulmányai közül kirajzolódik ez.

A kötetben – szerencsére – nem sok az olyan írás, melynek a vizsgált jelenségről kevés mondanivalója lenne. Ezek inkább 1964 és 1968 között, a pályakezdés szakaszában íródtak. A kritikus kritikusa persze bizonytalan: valóban a mondanivaló hiánya, vagy a kezdő évek bizonytalankodásai okozták némely írás gyengébb színvonalát. A cikkek keletkezését jelző évszámok közlése szerencsés, többet mondanak önmaguknál: az írások valódi értékének megállapításához szükséges tájékoztatást nyújtanak. Hiába azonban ez a „magyarázat”, Benjámin László *Válogatott verseiről*, Nemes Nagy Ágnes *Napfordulójáról* szóló írásainak gyengébb színvonalát szóvá kell tennünk. „... emberi arányú költészet” – írja Benjáminról; míg Nemes Nagy Ágnesről: „Versei kétségek és rokonszenves emberi küzdelmek kifejezői”. Nos, ezeket minden költőről el lehet mondani. A 64-ben keletkezett *A Weöres-mítosz* sem egyenrangú a későbbi kritikákkal, itt is ilyen általánosságokkal jellemez: „Magános és különös utat jár, költészete megismételhetetlenül egyedi.” Nem tartjuk célravezetőnek, ha kritikussal kritikusa vitázni kezd, pedig több megállapításán lehetne elmélkedni, de ki állíthat csupa olyat, amivel mindenki egyetért? Magunk részéről a kezdeti évek bizonytalankodásaiban találjuk magyarázatát pl. annak, hogy 1967-ben ugyancsak aláértékelte Hermann István *A polgári dekadencia problémáival* foglalkozó jelentős művét.